

**ПОЛОНІСТИКА В УКРАЇНІ ТА УКРАЇНІСТИКА В ПОЛЬЩІ:
ДІАЛОГ КУЛЬТУР**

ЛАРИСА ВАХНІНА

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського
НАН України, Київ – Україна

**POLONISTYKA NA UKRAINIE I UKRAINISTYKA W POLSCE:
DIALOG KULTUR**

LARYSA VAKHNINA

Instytut Sztuki, Folklorystyki i Etnologii imienia M. Rylskiego NAN Ukrainy, Kijów – Ukraina

STRESZCZENIE. W artykule dokonano analizy polsko-ukraińskich relacji końca XX – początku XXI wieku w badaniach Instytutu Sztuki, Folklorystyki i Etnologii im. M. Rylskiego Narodowej Akademii Nauk Ukrainy. Przeanalizowano rozwój współczesnej polonistyki na Ukrainie. Szczególną uwagę poświęcono recepcji polskiej kultury na Ukrainie oraz ukraińskiej w Polsce.

**POLISH STUDIES IN UKRAINE AND UKRAINIAN STUDIES IN POLAND:
THE DIALOGUE OF CULTURES**

LARYSA VAKHNINA

M. Rylsky Institute of Art, Folklore and Ethnology National Academy of Sciences of Ukraine,
Kyiv – Ukraine

ABSTRACT. The article deals with the Ukrainian-Polish scientific relations of the late 20th century – the beginning of the 21st century in the scientific achievements of the M. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. The deep analysis of the modern folklore and art studies in Polish studies has been conducted. Significant attention has been paid to the reception of the Polish culture in Ukraine and the Ukrainian culture in Poland.

Проблеми українсько-польських культурних взаємин віддавна розглядаються представниками різних гуманістичних наук в слов'янських та європейських контекстах з поєднанням міждисциплінарних підходів. Полоністичні та україністичні дослідження стали в наш час однією з найактуальніших проблем не тільки для сучасної славістики в Україні. Українсько-польське міжнародне співробітництво в гуманітарній сфері залишається важливою складовою наукового та культурного життя в Україні.

Категорія міжкультурної взаємодії в останні роки привертає особливу увагу дослідників різних наук, особливо істориків, етнологів, фольклористів та літературознавців, які дедалі частіше звертаються до вивчення локальних

явищ культури, зокрема на міжрегіональних рівнях. Так, дослідники польської культури особливу увагу звертають на явища, які відбуваються на польсько-українському, польсько-білоруському чи польсько-німецькому та польсько-чеському теренах.

Традиції українсько-польських студій пов'язані з цілим рядом спільних історичних та культурних традицій, які завжди поєднували ці два народи. В українсько-польських взаєминах у галузі культури важливу роль відігравали саме народні традиції, котрі як у минулому, так і в наш час привертати увагу відомих вчених різних країн (О. Кольберг, О. Брюкнер, К. Мошинський, Г. Капелусь, Є. Бартмінський, С. Грица, Р. Кирчів та ін.). Завдяки їхній збирацькій діяльності зафіксована величезна кількість фольклорних та етнографічних матеріалів, серед них чимало давніх текстів.

Безцінною для полоністичних досліджень та вивчення сучасного польсько-українського діалогу культур є архівна спадщина Польського Народознавчого Товариства у Вроцлаві, біля джерел якого стояли поряд з польськими українські культурні діячі, письменники та науковці, зокрема І. Франко ще 1895 року. Цікаві матеріали можна знайти і в унікальній рукописній колекції Етнографічної комісії ВУАН, що зберігається сьогодні в наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського НАН України. Інтерес становлять джерела вивчення етнологічного та демографічного характеру поляків України, зокрема тогочасного Мархлевського району на Житомирщині, що став у 20–30-ті роки ХХ століття полігоном для цілого ряду експериментів у галузі національної політики, які завершилася трагічно для самого польського населення – масовими репресіями та депортаціями в 1936 р. до Казахстану. Важливе значення на той час відігравала наукова та збирацька діяльність Кабінету національних меншин, який було створено 1929 р. при Етнографічній Комісії Всеукраїнської академії наук. Основною метою його діяльності було комплексне дослідження етнічних груп України, збирання як серед сільського, так і серед міського населення історичних, демографічних, етнографічних та фольклорних матеріалів. Роботою польського та чеського відділів керував проф. Є. Рихлік. У видавничих планах на 1931–1932 рр. стояло три позиції праць тільки Є. Рихліка: *Українські мотиви у польській літературі*, *Поляки в Україні* та *Чехи в Україні*. Готувалися до друку *Збірник польської секції Кабінету* і монографія *Польський Мархлевський район*. Планувалося також видання етнографічної карти України та серії енциклопедичного характеру *Народи УРСР*, окремих томів у якій присвячено полякам України. На жаль, через репресії 30-х років ХХ ст. ці проекти не було реалізовано. Рихлік був репресований, як і чимало представників тогочасної інтелігенції. Фольклор поляків України зберігся в записах таких відомих українських дослідників-фольклористів, як Г. Танцюра, К. Квітка, М. Гайдай та ін. Так само менш відомою залишається розвідка К. Квітки й О. Курило *З польського фольклору на Україні* (1933 р.).

Наукові контакти власне між Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського НАН України (ІМФЕ НАНУ) та науковими народознавчими центрами Польщі набули систематичного характеру з кінця 50-х років ХХ ст., зокрема з Польським Народознавчим Товариством, Інститутом Літературних Досліджень Польської Академії Наук, Інститутом Мистецтв Польської Академії Наук. Цю співпрацю започаткували з українського боку – тогочасний директор Інституту поет-академік М. Рильський, а продовжили професори К. Гуслистий, М. Гордійчук, В. Юзвенко, Р. Пилипчук, О. Федорук, з польського – професори Ю. Кшижановський, Ю. Гаєк, Г. Капелусь, Ю. Буршта, М. Гладиш, В. Папроцька, З. Соколевич. Ці традиції тривають і сьогодні завдяки контактам з Польським Народознавчим Товариством, яке подарувало бібліотеці Інституту багатотомне видання спадщини Оскара Кольберга, та Інститутом Оскара Кольберга в Познані, який передає безцінні видання нових томів спадщини видатного польського фольклориста до бібліотеки ІМФЕ НАН України. Польсько-український діалог відбувся на міжнародній науковій конференції з порубіжжя, організованої Польським Народознавчим Товариством у м. Замость (2008), де ІМФЕ НАН України став співорганізатором цього поважного заходу.

Дослідження польської тематики, українсько-польських культурних взаємин було органічним для ІМФЕ НАНУ протягом багатьох років, можна згадати цілий ряд таких дослідників, як Р. Пилипчук, О. Федорук, В. Юзвенко, М. Загайкевич, С. Грица, В. Авксентьєва, В. Борисенко, Т. Руда, Л. Вахніна, А. Калениченко, Б. Сюта, О. Поріцька, Л. Пономар та ін. Зокрема залишається Інститут і відомим організатором фестивалів та конференцій, присвячених К. Шимановському в Кіровограді та Києві. Привернули увагу читачів книжки, пов'язані з різними іменами та явищами у польській культурі та її промоції в Україні, особливо постаті видатного кінорежисера А. Вайди та його фільмів¹. Нам пощастило, завдяки сприянню М. Бокшчанін з Інституту Літературних Досліджень ПАН, мати честь спілкування з цією знаковою для обох країн постаттю на відкритті виставки сценографії його фільмів у Музеї Літератури у Варшаві, а згодом у Києві на презентації фільму *Катинь*. Символічно, що минулорічний кінофестиваль „Молодість” розпочався показом його нового фільму *Валенса. Людина надії*.

Слід виділити також дослідження в галузі українсько-польського музичного пограниччя українських мистецтвознавців (Б. Сюта, *Принципи організації художньої цілісності у творчості українських і польських композиторів 1970-х – 1990-х років*. – К., 2007), а також окремі видання з літературного пограниччя (*Слов'янська поезія ХІХ – початку ХХ століття*. – К., 2008, упор.: Н. Лисенко-Єржиківська, Т. Руда, І. Карєва, наук. ред. Л. Вахніна) тощо.

¹ А. В а й д а, *Повертаючись до пройденого* (перекладач та упорядник, В.А. Авксентьєва), Львів 2000; А. В а й д а, *Кіно і решта світу: автобіографія* (перекл. з пол. і авт. приміт. В.А. Авксентьєва), Київ 2004.

Водночас здійснюється дослідження сучасних трансформацій етнокультурних процесів у Польщі та в Україні, зокрема моделей ідентичності українців у Польщі. По цій проблемі видано в останні роки декілька колективних монографій, остання з них – *Сучасна фольклористика європейських країн* – К., 2013. Захищено в останні роки кандидатські дисертації з проблематики української культури на пограниччі: В. Головатюк, *Пісенна культура українців Підляшшя: жанри і форми побутування* та Л. Халюк, *Фольклор українців-переселенців з акції ВІСЛА: топографія, сучасні трансформації*. Зараз у друці монографічне дослідження Л. Халюк.

У рамках згаданої проблематики опубліковано такі роботи: *Під одним небом. Фольклор етносів України* (збірник наукових праць, упор.: Л. Вахніна, Л. Мушкетик, В. Юзвенко, 1996); *Пісенна культура польської діаспори України* (вступна стаття, упорядкування, примітки – Л. Вахніна, 2002); *Польські народні казки (Polskie bajki ludowe)* (упор., передмова та переклад з польськ. Л. Вахніної, 2004); Енциклопедичний словник *Художня культура західних та південних слов'ян* (гол. ред. – Г. Скрипник, колектив авторів, 2006); *Українсько-польські культурні взаємини* (вип. 2, гол. ред. – Г. Скрипник, 2008); *Народна творчість та етнографія. Польська етнологія* (1/2007, гол. ред. – Г. Скрипник); *Студії мистецтвознавчі. Польський спецвипуск* (3/2008, гол. ред. – Г. Скрипник, координатор проекту – Л. Вахніна). У 2004 р. в Інституті відбулася презентація книжки *Кримські сонети Адама Міцкевича* доктора Кшиштофа Чайковського, голови Товариства імені А. Міцкевича в Ченстохові (Генерального консула РП в Іркутську). Презентації полоністичних видань Інституту відбулися за участю Посольства Польщі в Києві (грудень 2008 р.) і Посольства України у Варшаві (червень 2009 р.).

Знаковою постаттю в музичній фольклористиці ІМФЕ є член-кореспондент НАМУ, професор С. Грица, цілий ряд праць якої присвячено дослідженню українсько-польського пограниччя². Ще в 60-ті роки С. Грица почала співпрацювати з відомими польськими етнологами, фольклористами та музикознавцями, такими як Ю. Гаєк, А. Чекановська, Л. Белявський та ін. Її ім'я широко відоме та шановане в польських наукових колах, а праці знайшли високу оцінку в польській гуманістиці.

Завідувач відділу театрознавства та етнокультурології ІМФЕ, член-кореспондент Національної Академії Мистецтв України професор, доктор мистецтвознавства Ігор Юдкін в останні роки опублікував ряд цікавих розвідок, присвячених Л. Стаффу та Ц.-К. Норвіду³.

² С. Г р и ц а, *Музичний фольклор з Полісся у записках Ф. Колесси та К. Мошинського*, Київ 1995.

³ І. Ю д к і н, *Львівський світ Леопольда Стаффа або про лірику логіки*, [в:] „Українсько-польські культурні взаємини”, Київ 2008, вип. 2, с. 49–69; *Фоносемантика неоромантичного ідиолекта Леопольда Стаффа*, [в:] *Мир романтизма*, т. 12 (36), Тверь 2007, с. 187–198; *Харківські вірші Леопольда Стаффа або катастрофа як перетворення*,

Театрознавець, колишній співробітник ІМФЕ (сьогодні – завідувач відділу науково-творчих досліджень, інформації та аналізу Інституту проблем сучасного мистецтва), професор, доктор мистецтвознавства Ганна Веселовська торкається проблем театрального пограниччя. У монографії *Театральні перехрестя 1900–1910-х рр. Київський театральний модернізм* (2006) дослідниця висвітлила театральне життя Києва початку ХХ ст., здійснила спробу охопити модерністичний період розвитку українського театру й не оминула своєю увагою діяльність польських драматургів та акторів, зокрема С. Виспянського, С. Пшибишевського. Пишучи про розвиток київського театрального модернізму, Веселовська зазначила, що на український театр значний вплив мали естетичні засади („мистецтво для мистецтва”) та творчий доробок С. Пшибишевського. Дослідниця наголосила на тому, що у 1900–1910 рр. у Києві на сценах театрів *Соловцов* та школи М. Садовського з великим успіхом йшли вистави Ю. Словацького, С. Пшибишевського, Є. Жулавського, Г. Запольської, Л. Риделя, С. Виспянського, які вражали київську публіку своєю відвертістю й модерністичністю зображення. Зокрема було вперше інсценовано *Їх четверо* Г. Запольської (окрім п'єс *Дівочий вечір*, *Агасфер*, *Моральність пані Дульської*) та *Зачароване коло*, *З доброго серця* Л. Риделя, *Гра*, *Ерос та Психея*, *Миртовий вінок* Жулавського, *Мазену* Ю. Словацького. На сцені Львівського театру, керівником якого був Т. Павліковський, було поставлено всі драматичні твори С. Пшибишевського (*Задля щастя*, *Золоте руно*, *Гості*, *Мати*, *Сніг*). Ставилися ці п'єси і в Херсонському театрі у режисурі В. Мейерхольда. Учена підкреслила, що українська театральна критика досить упереджено поставилася до творчості С. Пшибишевського. Веселовська згадала і про Молодий театр Л. Курбаса, який інсценізував *Йолю* Є. Жулавського. Підкреслила й те, що Л. Курбас був знайомий з режисером Нового Польського Театру Ю. Остервою, який справив помітний вплив на українського режисера. Нагадала Веселовська і про відомих польських акторів та режисерів, що грали на українській сцені: Е. Камінську, К. Камінського, Ю. Остерву, С. Висоцьку, А. Семашко, І. Сольську.

До відомих в Україні польських дослідників сучасних проблем посткомунізму належить проф. Мирослава Дрозд-П'ясецька – керівник Центру Етнології Інституту Археології та Етнології Польської Академії Наук. Завдяки її діяльності був реалізований проект видання спецвипуску журналу „Народна творчість та етнологія”, присвячений польській етнології (1/2007)⁴.

Українсько-польська проблематика та питання наукової співпраці вчених і культурних діячів двох країн була ініційована директором Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України ака-

[в:] „Слово і час” 2009, № 1, с. 50–60; *Ідіоматизація образних висловів у драмах Ципріяна Норвіда*, [в:] „Слов'янський світ”, Київ 2008, вип. 6, с. 130–146; *Міфологічні джерела епічної оповіді в драматичних поемах Ц. Норвіда і С. Руданського*, [в:] „Слов'янські обрії” 2010, вип. 3, с. 84–95.

⁴ Див.: *Польська етнологія на межі тисячоліть*, [в:] „Народна творчість та етнологія” 2007, № 1.

деміком Національної Академії Наук України Ганною Скрипник, яка постійно звертається до цієї проблематики як керівник українсько-польських наукових проектів. Як президент Міжнародної асоціації українців у 2005–2013 рр., академік Г.Скрипник сприяє розвитку україністики в Польщі, зокрема за її підтримки було створено заклад україністики Вармінсько-Мазурського університету (Ольштин), який очолила доктор Ярослава Конєва. Було підписано угоду про наміри по співробітництву між ІМФЕ НАН України та Вармінсько-Мазурським університетом, започатковано виконання спільного проекту з дослідження українців регіону. На жаль, в останній час україністика згаданої установи втратила свої позиції, незважаючи, що в цьому регіоні українська громада одна з найчисленніших у Польщі.

Протягом останніх років на міжнародних наукових конференціях Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського НАН України та вчених радах виступили цілий ряд відомих представників зарубіжної україністики та дослідників польсько-українських взаємин з Польщі. Постійними доповідачами стали представники Кафедри україністики Варшавського університету: іноземний член Національної Академії Наук України, багаторічний керівник та організатор кафедри, професор, доктор габілітований Стефан Козак, книжки якого широко відомі в Україні, доктор габілітований Василь Назарук, відомий дослідник та перекладач Б.І. Антонича, нині професор Українського вільного університету в Мюнхені, професор, доктор габілітований Валентина Соболев, автор унікальних видань з давньоукраїнської літератури та польсько-українських культурних взаємин від найдавніших часів, невтомні пошуки якої в архівах Польщі та Франції принесли нові рукописні знахідки про українських діячів минулого – Пилипа Орлика, Данила Туптала. З коротким візитом відвідала Інституту керівник Кафедри україністики Варшавського Університету – професор, доктор габілітований Ірена Митник.

Краківська україністика займає помітне місце на мапі Польщі. В Ягеллонському університеті в Кракові створено дві кафедри – української філології і українознавства, у місті діють українська фундація, український дім та ресторан з українськими стравами. Старовинний Краків, розташований на перехресті культур, завжди був приязним до України та українців. Сьогодні це підтверджують, зокрема, працівники Ягеллонки. Так, наприклад, доцент-емерит Божена Зінкевич-Томанек готує спільно з Інститутом мовознавства ім. О. Потебні Національної Академії Наук України новий українсько-польський та польсько-український словник. Співпрацю підтримують і інші науковці цього університету. У радіопередачі на каналі українського радіо „Культура” академік Г. Скрипник висвітлила різні аспекти діяльності українців Кракова, унікального міста, пов'язаного з творчістю Василя Стефаника, Богдана Лепкого, Євгена Маланюка та багатьох інших.

Не можна не згадати і щотижневі програми на цьому ж ефірі письменника та перекладача Станіслава Шевченка з багатьма українськими полоністами та україністами Польщі, відомими культурними діячами. Тема культурного

діалогу двох народів постійно обговорюється багатьма діячами культури обох країн в його програмі „Дорогою назустріч”, де неодноразово виступала й автор статті.

Серед активних організаторів та популяризаторів української культури в Познані слід згадати науковців Університету ім. Адама Міцкевича (УАМ). Зокрема, професора, доктора габілітованого Галину Корбич, дослідника українсько-польського літературного пограниччя, викладача української мови та літератури, яка виступила на науковому семінарі Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського НАН України (2012). Її наукові праці широко відомі в Україні; будучи головою оргкомітету міжнародної конференції „Українська література у колі питань наукової компаратистики” (Познань, 14–15 травня 2013 р.), Г. Корбич проявила себе відмінним організатором наукових зустрічей, що не могло не викликати бажання усіх учасників – проводити цю конференцію регулярно. Від 2008 року щороку відбувається фестиваль „Українська весна у Познані” – найбільш репрезентаційний у Польщі захід, присвячений українській культурі. Його організатором є Почесне Консульство України у Познані, яке очолює Вітольд Горовський. Активну участь у проведенні фестивалю постійно беруть студенти-україністи УАМ, а також викладачі цього університету А. Хранюк, Б. Бакула, М. Фігура, Г. Корбич, Р. Купідур, Ю. Купідур та інші.

Українська тематика в галузі етнології та польсько-українських етнологічних взаємин є в колі наукових зацікавлень професора УАМ, доктора габілітованого Збігнева Ясевича, цілий ряд книжок якого присвячено пошукам маловідомих архівних джерел. Його публікації в журналі „Народна творчість та етнологія” і щорічнику „Слов'янський світ” є актуальними для розвитку україністики і в Польщі, і в Україні. На вченій раді Інституту мистецтвознавства [...] було апробовано проект познанського вченого, присвячений культурним взаєминам обох країн на прикладі відомих постатей етнологічної науки.

Особливе місце в сучасному українсько-польському та польсько-українському діалозі належить постаті проф. доктора габ. Богуслава Бакули, почесному доктору Київського славістичного університету, книжки якого неодноразово видавалися в Україні. Зокрема, широкою популярністю користується упорядкована ним спеціально для українських студентів-полоністів тритомна *Antologia literatury polskiej 1891–2001. Od Młodej Polski do postmodernizmu* (Київ 2004–2005). Його спецкурси з сучасної польської літератури завжди є подією не тільки для студентів, а й для культурного життя Києва. Адже на його лекції приходило чимало науковців, письменників, усіх, хто небайдужий до польського слова, яке в творчій інтерпретації Б. Бакули сприяло прагненням українського народу до кращого розуміння своєї ідентичності та свого місця в сучасній Європі. Невипадково український академік І. Дзюба присвятив йому статтю в *Енциклопедії сучасної України*. Діяльність польських вчених сприяє

розвитку сучасного міжкультурного діалогу обох країн, новому баченню перспектив нашої співпраці в європейському контексті.

Періодичне видання *Українсько-польські культурні взаємини*⁵, до авторів якого належать Г. Корбич, Є. Ковальчик, В. Назарук, Б. Бакула, а також дослідники польсько-українського порубіжжя декан історико-філологічного факультету Академії ім. Яна Длугоша (Ченстохова) проф. Агнешка Чайковська та співробітник згаданого вишу доктор Кшиштоф Чайковський (донедавна – Генеральний консул РП в Іркутську), стало відображенням плідної співпраці польських та українських науковців.

Діяльність польських вчених сприяє розвитку сучасного міжкультурного діалогу обох країн, новому баченню перспектив нашої співпраці в європейському контексті. Новим словом в дослідженні польсько-українського культурного пограниччя стало упорядковане ними нове видання *Rysunki. J.I. Kraszewski* (Варшава 2012), де вперше представлено рукописний альбом відомого польського письменника з його подорожей Україною, який зберігається в архіві Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України.

Слід сказати, що міжнародна наукова конференція „Сучасні художньо-мистецькі та етнокультурні процеси поліетнічного середовища України” (до 90-річчя ІМФЕ ім. М. Рильського, Київ 7–10 грудня 2011 р.) об'єднала навколо Інституту провідних українців від Сходу до Заходу. На пленарному засіданні з цікавими науковими доповідями виступили відомі вчені Польщі, Росії, Угорщини, Словенії, Литви, Білорусі. На круглому столі „Етнокультурні трансформації та міжкультурні взаємини в умовах пограниччя” було заслухано доповідь згаданої вище А. Чайковської (Польща) „Від кресів до пограниччя. Польська література XIX та XX ст. на шляхах полікультурності”. Слід згадати і міжнародну наукову конференцію „Міжкультурний діалог слов'янських спільнот Центральної та Східної Європи” (Київ, 22–23 травня 2012 р.), яка також відбулася під егідою Міжнародної Асоціації Українців, Українського Комітету Славистів та Українського Комітету дослідження слов'янських культур (президент – академік Г. Скрипник). Ці заходи підтвердили, що постійна дослідницька праця в контексті українсько-польських студій стає вагомим складовою міжнародного діалогу в галузі культури, в тому числі вона сприяє і науковим проектам українських дослідників по вивченню українців близького зарубіжжя.

Значущими для сучасних українсько-польських культурних та літературних взаємин є праці, присвячені динаміці розвитку наших культур від XIX ст. до сучасності. Актуальним залишається намагання дати відповіді на цілу низку питань, котрі хвилюють як інтелектуальні середовища, так і широке коло читачів. Ідентичність української та польської культур, роль національних чин-

⁵ Див., наприклад, *Українсько-польські культурні взаємини*, Г. Скрипник (ред.), вип. 2, ІМФЕ ім. М. Рильського НАНУ, Київ 2008, 294 с.

ників у державотворенні, взаємне бачення та розуміння проблем спільної історії та культури, але найважливіше – якою буде місце та роль обох держав у загальноєвропейському просторі, в постійних протиріччях між Сходом та Заходом. Ці проблеми залишаються й нині у колі наукових інтересів і українських, і польських дослідників. Своєю науковою та організаційною діяльністю вони помітно сприяють європейському баченню України в світі.